

AVRUPA'DA İSLAM: DİNLERİN ÇATIŞMASI MI YOKSA DİNDAR- LIKLARIN BİR NOKTADA BULUŞMASI MI?

Olivier ROY* / Çev. İsmail GÖNENÇ**

Bugün Avrupa'daki Müslümanlar arasında ortaya çıkan dini canlanma, Orta Doğu ya da daha geniş bir Müslüman dünyasında zuhur eden dini geleneklerin ithal edilmesi değildir. Aksine bu, çağdaş Amerikan protestan hareketlerinin birçok dinamiklerini yansıtmaktadır. Bunun hoşgörülü ve liberal olmak yerine, doğmatizm, cemaatçilik ve kutsal kitapçılığa dayalı bir hareket olması şaşırtıcı değildir.

Günümüzde genellikle Suudi Arabistan tarafından finanse edilen ve eğitim ağları arasında yayılan Selefilik (köktenci dini radikalizm), geleneksel İslam'da kültürel kimlik kaybını vurgulamaktadır. Metafizik düşünce, mistik topluluklar ve toplumsal yargının geri dönüşü sosyal nasihat ve vaaz (İmamların yoksul mahallelerdeki gençleri suç işlemekten alıkoymak için onlara vaaz vermeleri veya Amerikan kiliselerinin uyuşturucu ve suçla mücadelede genç siyahlara vaaz vermesi gibi) yoluyla teşvik edilmiştir.

Dini radikalizm (selefilik) veya siyasi radikalizm (el-Kaide) fenomenlerinin, sadece kültürlerin ithali ve Orta Doğu'daki çatışmalar sonucunda ortaya çıktığını düşünmek bir hatadır. Yukarıdakilerin tümü, İslam'ın küreselleşmesinin ve Batılılaşmasının bir sonucudur. Günümüzde dini canlanma, hangi din olursa olsun, her şeyden önce kültürün ve dinin birbirinden ayrışmasının neticesinde olmuştur. Bu durum, Amerikan Protestan Kökten-dinciliği ile İslami Selefilik arasındaki yakınlığı da açıklamaktadır. İkisi de hem kültür, felsefe ve hatta teolojiyi, dini metinlerin kutsal kitaba göre okunması lehine ve hem de bireysel inanç yoluyla hakikatin doğrudan anlaşılmasını eğitim ve dini kurumların çabalarının aleyhine reddetmektedirler.

Din, yalnızca inananlar (Azizler ya da kurtarılacak olanlar topluluğu) ve diğerleri arasında bir inanç ve sınır işareti teşkil eden bir normlar sistemidir. Öte yandan, hem Katoliklik hem Ortadoksluk, dini, inanmayanlar tarafından paylaşılamayacak bir kültüre derin bir şekilde bağlanmış bir unsur ola-

* Olivier Roy, "Islam in Europe: Clash of Religions or Convergence of Religiosities?" *Religion in the New Europe* içinde (Ed.) Krzysztof Michalski, Central European University Press, New York, 2006.

** Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ABD, 05.12.2012 tarihinde İsmail GÖNENÇ kalp krizi geçirerek genç yaşında vefat etmiştir. Bu çeviri vefatından önce dergiye gönderilmiş, hakemlerden gelen düzeltmeler fakültedeki arkadaşları tarafından yapılmıştır.

rak düşünmektedirler. (Papa'nın Avrupa'ya güncel dini uygulamaya bağlılık yerine kültürel Hıristiyan köklerini kabul için yaptığı çağrı da bundan dolaydır). Neo-köktendinciliğin her türlü formunun başarısı, paradoksal olarak, kültürel kimlik kaybını haklılaştırması ve "saf" bir dinin tüm kültürel farklılıklarından ve etkilerinden bağımsız olarak kavramsallaştırılmasını sağlaması gerçeği ile açıklanabilir.

İslam'ın bu bahsedilen küreselleşmesi, aynı zamanda geleneksel Müslüman ülkelerde de görülür. Örneğin bu, sadece erkek ve kadın hareketine gönderme yapmamakta aynı zamanda fikir, kültürel temsiller ve hatta din-darlık kalıplarına da işaret etmektedir: Tüm bunlar inananların kendi dinle-riyle ilgili göz önünde bulundurdıkları ilişkililerdir. Aslında Avrupa'da İslam meselesine ilişkin ilk nokta, bir yandan İslam'ın çözülmesi, diğer yan-dan da belirli bir bölgenin ve kültürün varlığıdır. Müslüman bir geleneğe sahip ülkelerde, inanan ve inanmayanlar ya da az ikna olmuş bir inanan, dini, bir tür verili bir kültür olarak tecrübe ederler: genel olarak içinde yaşadıkları toplum, dini uygulama için bir alan temin eder veya organize eder. Afganistan, Pakistan ve Mısır'da Ramazan Ayı'nda oruç tutmak –kişi iste-mese bile- kolaydır. Ramazan Ayı'nı oruçla geçirmek isteyen herkes, hiç bir problemle karşılaşmaksızın bunu yapabilir. Çünkü toplumsal yapı buna göre organize edilmiş. Hatta çok az insanın bu uygulamayı yerine getirdiği İran gibi bir toplumda bile resmi yapı, herkesin Ramazan'ı oruçlu geçirmek üzere her şeyi ayarladığından herhangi bir problemle karşılaşmamaktadır.

Köken, dinin daima bir kültürle somutlaştığı ülkelerde bir inanan için kültürel geleneğe -bir ölçüde toplumsal kültürel sözleşmeleri- ve doğmaya ait olanla arasını ayırt etmek zordur. İnançların bir esası –teolojik bağlamda- olarak din ile kültür arasında bir ayrım, genellikle sokaktaki bir insan yani sıradan inananlar tarafından yapılmaz. Ama göç, dini inancın gözden uzak tutulduğu ölçüde, aniden din/toplum ve din/kültür arasında bir bölünme yaratmıştır. Avrupa'da yaşayan bir Müslüman, durup dururken, kendi dü-şüncesine göre hangi dini dünyaya ait olduğunu bir şekilde yeniden icat etme, yeniden keşfetme, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, yeniden tanımlamak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, bir Müslüman için azınlık içinde yaşamak ya da göçmen olmak, onu eninde sonunda İslam'ın temel doğası hakkında düşünmeye zorlar. O, İslam'ı somutlaştırma, yani mümkün olduğunca objektif olarak İslam'ın özünü tanımlama uğraşına girmek zo-runda kalır. Konuya ilişkin bir kaç güncel örnek vermek istiyorum.

Dini literatür, tabii ki, dinin kendisi kadar eskidir. En başından günümü-ze kadar yıllar boyunca dini kitap başlıklarına dikkatlice bakarsanız yüzyıl-lar sonra kitapların "Sırların Açıklanması" gibi çok benzer başlıklarda oldu-

ğunu görürsünüz. Bunlar bazen mecaz olurlar: “Denizin İncileri”, “Bilgi İncisi” vb. Ancak, dini literatürde bazen emsalsiz görünen başlıklar da görmektediriz: “İslam Nedir?”, “Müslüman Olmak Ne Anlama Gelir?”, “İslam Nasıl Yaşanır?” Günümüzde İslam’ın ne olduğuyla ilgili objektif bir tanıma ulaşmak için zengin bir literatür vardır. Çünkü bu şekilde nesnel bir tanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü artık dini inancın bir kanıtı yoktur. Çünkü artık *Ulema*’nın veya bilirkişilerin bilgi aracısı olma rolleri bulunmamaktadır. Herkes, kendileri için dinin ne anlama geldiğini ortaya çıkarma, tanımlama ve somutlaştırma ihtiyacı ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bu, *Ulema*’nın ve bilim adamlarının ortadan kaybolduğu anlamına gelmez; onlar hala buradadır. Ancak, ürettikleri bilgi inananlar için artık pratik değildir; onların geleneksel ve bilimsel bilgisi, yeni bir müminin aradığı cevapları karşılamamaktadır. “İslam Nedir?”, “İnançla yaşamak”, “Batı’da Müslüman Olmak” gibi başlıkları taşıyan bu tür kitapların birçoğu, bilimsel olmayan yazarlarca kaleme alınmışlardır. Bu yazarların çoğu, İslamiyet’le ilgili kendilerini yetiştirmiş mühendis, çok modern görünüşlü seküler bir geleneğin insanlarıdır.

Bu yüzden, bir ülkeden başka bir ülkeye taşınan bu insan fenomeninin ilk önemli yönü, din ve kültürün çözülmesi ve sırf dini ve tamamen dini alana ait kriterlere dayalı bir din tanımlaması ihtiyacıdır. Bu, tam olarak “küreselleşme” ile benim kast ettiğim şeydir. Küreselleşme verili bir kültür, düşünce sistemi veya pratik, davranış, beğeni ve tüketim tarzlarına artık bağlı olmayan düşünce sistemlerini geliştirme çabası içerisindeki verili toplumdan uzaklaştırma anlamına gelmektedir.

Fransa’da küreselleşme karşıtlığı konusunda çok şey yazıldı. Amerikanlaşma, ya da daha açık olmak gerekirse, Amerikan kültüründen ithal edilen ürünler olarak görünen Fast-food ve McDonalds restoranlarının reddedilmesi gibi. Oysa bu hiç de öyle bir şey değildir; bu, herhangi bir kültüre bağlı olmayan basit bir tüketim kalıbıdır. İşte bu yüzden kesinlikle her yerde bulunabilir. Bu nedenle, "Hangi koşullar altında İslam Batı değerleri ile uyumludur?" gibi bir soruyu sorduğumuzda yanlış sormuş oluruz.

Sorun, “İslam’ın bunun veya şununla ilgili ne söylediği” değildir. İslam tarihi, eserleriyle çözümler sunan birçok alim yetiştirmiştir: Bunlar, Kuran-ı Kerim’in mecazi okunması, lafızdan ziyade mesaja vurgu yapması, normlar ve yargı kurallarından ziyade mana ve değerleri vurgulaması vb. ile ilgili çözümlerdir. Bu yeni bir şey değildir. İslam’ın batılılaşması, “güncelleşme” veya teolojik liberalleşme yoluyla olmak zorunda değildir. Köktendinci formlar da var sayılabilir. Modern köktendincilik de aynı zamanda, İslam’ın

küreselleşmesinin ve Batılılaşmasının bir formudur. Bu noktayı vurgulamak zorundayım çünkü insanların zihnini en çok meşgul eden burasıdır.

Elbette İslam'da modern ve liberal düşünürler vardır ve her zaman olacaktır. Fransa'da örneğin, Fransız kültürünün ünlü filozofu ve İslam düşünürü Profesör Muhammed Arkun var. Sorun şudur: Profesör Arkun'u kim okur? Kitaplarını kim satın alır? Günümüz Müslüman gençliği üzerindeki etkisi nedir?

Asıl mesele, İslam hakkındaki entellektüel ya da teorik bir problem değildir; burada asıl problem, Müslümanların somut pratikleri hakkındadır. Günümüz genç Müslümanları arasında hangi formlar ve dini inançlar tedavülde? Günümüzde İslam'da tanık olunan dindarlık biçimleri, yataydır, bunlar aşağı yukarı en popüler Batı mezheplerinde –Katoliklik, Protestanlık hatta Yahudilik- bulunanlarla aynıdır. Çağdaş dünyamızda din ve kültürün çözülmesine tanık oluyoruz. Yani çağdaş inananlar, miras, kültür, iletim, otorite ve teolojiden ziyade inanca, manevi tecrübeye, dinin bireysel ve kişisel bir yeniden keşfine daha fazla vurgu yapıyorlar.

Bu gün “yeniden doğuş” olgusuna yol açan dini canlanma biçimlerini görüyoruz. Örneğin, insanlar kendi dinlerinin içine yeniden doğarlar. Belki de bu, tüm mezheplerde çağdaş dindarlığın en çarpıcı olgusudur. Şu anda büyük çoğunlukla dini inancı tanımlayanlar, bu “yeniden doğan” inananlardır, sosyolojik olarak inananlar dediğimiz kişiler değildir. Yeniden doğmuş inanan, inancı yeniden keşfeden ve o andan itibaren hayatını yeniden keşfedilen bu inanç perspektifinden devam edeceğine karar verendir. Yani bu kişi, kendisini bu inançla ilişki bağlamında yeniden inşa edecek. Bu, benim “dindarlık” diye adlandırdığım şeydir.

Dini tanımlamak kolaydır: Esaslar, ilahi metinler, yorumlar, teolojik tartışmalar, doğmalar, vb. Dindarlık ise müminin dinle bağlantılı olarak yaşadığı bir ilişki biçimidir. Ve bu gün her yerde dindarlık dinden daha önemlidir. Katoliklerin dünya toplantısı esnasında Papa'yı görmek için toplanan genç insanlar, teolojik açıklamalar peşinde değildirler. Onlar, manevi ve kişisel bir tecrübe peşindedirler. Yine onlar, doğrudan bir deneyim ve dini tutkuları tatma arayışındadırlar. Onlar bir otorite arayışı veya bir şeyi anlama peşinde de değildirler. Onlar Pazar ayinleri ve törenlerinde de bulunmazlar. Günümüzde Hıristiyanlıkta dini inanca bir dönüş olduğu ve milyonlarca insanın her yıl Papa'yı görmeye gittiği söylenmektedir. Ancak, aynı zamanda papaz okulları ve ilahi davete çağrı (vocations) mesleklerine de ilgi kaybolmakta ve gittikçe daha az insan rahip olmak istemektedir.

Bu nedenle burada, bir çelişkiden ziyade tamamen farklı iki eğilim söz konusudur: Birisi kurumlar ve kültürler olarak dinlerin krizi iken, diğeri ise

dindarlığın dönüşüdür. Dindarlığın dönüşü, dine karşı hareket etmektedir. Örneğin bu, inancın her şeyden önce bireysel bir deneyim ve gelenekle bağları koparma olarak yaşandığı karizmatik köktenci Protestan hareketleri arasında oldukça görünür bir durum arz etmektedir. Bugün her yerde dini canlanma, devam eden bir miras biçiminden ziyade gelenekle olan bağları koparma şeklini almaktadır. Bu, örneğin, bence Avrupa Anayasası'nda dinin yeri ile ilgili tartışmaların neden tamamen yanlış konumlandırıldığını ve yine bu günlerde olup bitenlerle tamamen alakasız olduğunu açıklamaktadır. Yani, bu tartışmanın -elbette ki- dini bir kurumun -daha özel olarak da Katolik kurumunun- dışında hiç bir şeyle ilgili olmamasının sebebi de budur.

Günümüzde İslami köktencilik veya yeniden İslamlaşma olarak tanımladığımız şey, sadece Batı dünyasında değil, aynı zamanda pek çok İslam ülkesinde Hıristiyanlıktaki -Katolik veya Protestan- dini inancın canlanması olarak aynı koşullar altında olmaktadır. Bu nedenle, kendisini geleneksel Hıristiyanlığa karşı aynı derecede eşit olarak öne süren Orta-Doğulu ve geleneksel İslam'ın yayılmasına tanıklık etmenin dışında bizim gördüğümüz, en köktenci biçimleri de dâhil olmak üzere İslam'ın içerden küreselleşmesi ve batılılaşmasıdır.

Ben pek çok insanı kaygılandırdığı için ve aynı zamanda da popüler bir konu olduğu için fundamentalizmden bahsediyorum. Liberal bir Müslüman kimseyi kaygılandırmadığı gibi bir sorun olarak da görünmez ki Batı dünyasında yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğunu da bu tür Müslümanlar oluşturur. Ben bir azınlığı tartışacağım. Tabi bu azınlığı, sadece manşet haberleri belirledikleri için değil aynı zamanda radikal hareketleri, genellikle esas eğilimlerin işaretleri oldukları için ele alacağım. Radikal hareketler, patolojik olabilir, ancak bazen bunlar, patolojinin yokluğunu ifade eden sağlıklı olmayı da gösterebilir.

Günümüzde İslami köktencilik ne anlama gelmektedir? Diğer birtakım isimler kullanmaktayız: Kimisi onu Suudi Arabistan'da resmi doktrin adı olan "Vahhabilik" diye adlandırmaktadır. Kendileri, "Selefiler" diye tercih ettikleri bir terminolojiyi kullanmaktadır. "Selefi" kavramı, "dindar ataların yoluna dönüş" anlamına gelmektedir. Yani peygamberin ve onun haleflerinin yolu gibi. Şahsen ben, "neo-köktencilik" terimini kullanıyorum ama bu sadece bir terminoloji sorunudur. Biz neden bahsediyoruz? Selefi veya neo-köktenci hareketler, geleneksel Müslüman kültürlerini eleştiren tüm hareketlerin üzerindedir. Onlar, Batı karşıtlığından önce kültür karşıtıdır. Bununla ilgili hepimizin duyduğu Afganistan'daki Talibanla ilgili bir örnek kullanayım.

1996'da Afganistan'da Taliban iktidara geldiğinde düşmanları Batı dünyası değildi: Amerikalılar ve yabancılarla çok mükemmel ilişkileri vardı. Batılılar Afganistan'da 1996 ve 1998 yılları arasında serbestçe seyahat edebilmekteydi. Taliban'ın savaştığı, Hıristiyanlık ya da Batı dünyası değil, ancak geleneksel Afgan kültürü idi. Onlar kültürel bir savaş yürüttüler: Müzik, şiir, dans, oyunların tüm formları ile gösteri ve eğlenceye benzeyen her şeyi yasakladılar. Filmler, bantlar ve romanların tamamı yasaklandı. Evde kuş beslemek ya da uçurtma kullanımı gibi Afgan halkı arasında çok geleneksel olan kültürel faaliyetleri yasakladılar. Ötücü kuşları ve uçurtma kullanımını neden yasaklıyorlardı? Taliban'ın mantığı çok basitti: Bu dünya, mümine, sadece kendi kurtuluşuna hazırlık yapmak için var edilmiştir. Bu köktencilüğün tüm formlarında bulunan bir temadır. Devletin rolü, adil bir toplum ortaya koymak vs. değil; ancak -zor olsa bile- müminlere kurtuluşa giden yolu bulmak için fırsatlar oluşturmaktır.

Bu tür bir zorlamaya eski zamanlardaki engizisyonlar döneminde rastlanmaktaydı. Engizisyonlar insanları toplumsal düzene karşı geldikleri için asla cezalandırmazlardı. Aksine, engizisyon yaklaşımı, inananlara kurtuluşlarını bulmaları için izin verir ve sonrasında ise büyük olasılıkla onları, laik düzene teslim ederdi. Engizisyon saplantısı, ceza ile değil kurtuluş ile olmuştur.

Yani, Taliban için Mümin, Müslüman olmak, günde beş defa namaz kılmak gibi dini yükümlülüklerle sıkı bir şekilde riayet etmek anlamına gelmektedir. Kişi namaza ara verirse, tekrar sıfırdan başlamak zorundadır. Taliban'ın argümanı şudur: Namaz kılarken odadaki kuş ötmeye başlarsa, dikkatiniz dağılır ve namazınız da bozulmuş olur. İyi bir Müslümanınız, namaza derhal ara verip her şeye yeniden başlamak zorundasınız demektir. Ancak biz, her şeye yeniden başlayabilecek güce sahip iyi bir Müslüman olduğunuzdan emin değiliz. Bu nedenle, sizi rahatsız edemesinler ve vecibelerinizden alıkoymasınlar diye kuşları yasaklamak kolay olmaktadır. Aynı şey uçurtma için de geçerlidir: çünkü olur da bir uçurtma ağaca takılır ve sen de ona iyi para verdiğinden onu çözmek için ağaca tırmanabilirsin. Ağacın tepesinden komşunun duvarının üstünden bakabilir ve peçesiz olan bir kadını görme riskine girebilirsin ki bu da günah olan bir şeydir. Bir uçurtma için neden cehennemde yanma riskine girilsin ki? O zaman uçurtmalar da yasaktır.

Bu mantıki bakış, kendi sınırlarına sıkıştırılmıştır. Şöyle ki, bu dindarlık şekli, aşağıdaki mantıksal düşünceden dolayı kültürün etkisini ortadan kaldırmaktadır: Ya kültür bir dine aittir ve bu nedenle bu durumda kültüre ihtiyaç duyulmuyordur ya da kültür dinden farklı bir şeydir ve bu nedenle

de kültür yok edilmelidir çünkü o sizi dinden alıkoymaktadır. Gerçekten de, dini pratik ve kurtuluş arayışı ile bağlantılı olmayan dikkati dağıtan tüm bu şeyleri reddetme, pek çok dine bulunan bir düşünce çizgisidir. Bu, standart bir düşünce çizgisidir ve örneğin, Amerikan Prostenliğinin bazı formlarında bile bulunabilir.

Köktencilğin bu şekli, kültürel kimlik kaybının temel nedenlerinden birisidir. Aslında bu, kültürel kimlik kaybının gerekçesini ortaya koymaktadır. Herhangi kültürel bir kimliğe sahip olmayı pozitif olarak kabul etmemektedir. Köktencilğin bu türü, şartı olmayan bir şekilde Suudi Arabistan ve Taliban Afganistanı gibi kabile toplumlarındaki coğrafi bölgelerde daha fazla görülse bile bu, modern kültürel kimlik kaybını mükemmel bir şekilde açıklamaktadır. Gençlerin kültürel kimlik krizlerine de bir mazeret sunmaktadır. Avrupa'da yaşayan ve göçmen kökenli gençlere konuşan Mollalar ve Vahhabi imamlar ya da Selefiler, onlara çok basit ve net şeyler söylerler. Onlara: "Siz dedenizin İslam'ını miras olarak almadınız çünkü dedeniz İslam'ını size devretmedi. Dedeniz Fas'tan Cezayir'den geldi. Dedeniz Müslüman olduğunu iddia eder ve kendisini o şekilde görür ancak o, İslam'ını size aktarmadı. Ancak bu iyi bir şeydir çünkü dedenizin İslam'ı doğru İslam değildir."

"Dedenizin İslam'ı dervişlerin, Faslıların, sufilerin İslam'ı yani, peygamberin öğretileriyle hiç bir ilgisi olmayan geleneksel İslam'dır. Yani, ailenizin geleneksel kültürünü kaybetmiş olmanız gerçekten çok iyi bir şeydir. Siz kendinizi Fransız, İspanyol ya da İtalyan hissetmiyorsunuz. Siz kendinizi Avrupalı da hissetmiyorsunuz ki bu çok iyi bir şeydir. Çünkü Avrupa Müslüman değildir. Kendinizi özellikle bir şey hissetmemeniz çok mükemmel. Çünkü bu, sizi gerçek bir Müslüman olmak için mümkün olan en iyi duruma getirir. Yani bu, saf bir din gibi herhangi sosyal ya da kültürel bir içerik olmaksızın bir dizi normlar ve değerler dizisi olarak İslam'ı yaşamak için önemlidir."

Bu, tutarlı ve yapılandırılmış bir söylemdir. Yine bu söylem, Tebliğ olarak adlandırılan cemaatin kapı kapı dolaşarak vaaz verdiğinde söyledikleridir. Bunlar radikal değil, terörist değil, hatta onlar, yaşadıkları ülkenin kanunlarına titizlikle uyan insanlardır. Ama onlar, İslam'ın bir toplum ya da bir bölgeyle somutlaşmadığı bir dünyada yaşadığımızı, bu durumun kayıptan ziyade bir fırsat olduğunu çünkü İslam'ın nihayetinde herhangi belirlenmiş bir kültürden kopuk olduğunu göz önünde bulunduran insanlardır. Bu durum, köktenci ideolojilerin Batı tecrübesine sahip genç Müslümanlar arasında neden çok başarılı olduğunu açıklamaktadır. Burada köktendincilik, orjinal kültürün tamamen bir protestosu değildir, aksine, orjinal kültür-

lerin ortadan kalkmasını ifade etmektedir. Köktencilüğün modern formlarını, kültürler arası çatışma ya da bir medeniyetler çatışması fikri ile ilişkilendirmek büyük bir hata olacaktır, çünkü artık hiçbir kültür ve medeniyet yoktur.

Bugün, kültürel açıdan dini çatışma sorunlarından bahsediyoruz. Bu yanlış ve anlamsızdır çünkü biz kültürel farklılıkların ötesindeyiz. İçinde bulunduğumuz Avrupa'nın, bu dini köktenci meselelere vermeye çalıştığı cevapların, gerçekten olup bitenler karşısında daima yetersiz kalmasının sebebi de budur. Filistin meselesi çözülmediği için genç insanlar fundamentalist gruplara katılmamaktadır, dolayısıyla bu meselenin Ortadoğu sorunuyla bir ilgisi bulunmamaktadır. Bunun onunla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Gençler köktendinci olmazlar, çünkü ebeveynlerinin kültürü, Batı medeniyeti tarafından görmezden gelinmektedir. O zaman bununla da hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

Bu genç insanlar neo-köktenci ideolojilere katıldığında aslında onlar, dinlerini, kendi bireysel benlikleri temelinde yeniden inşa ettikleri bir evrene girerler. Bu, onlar için Protestan köktendinciler arasında da bulunabilen bir yaratılış deneyimi olarak Tanrı'nın tecrübe edilmesidir. Köktencilüğün tüm bu formları, aynı bakış açılarına dayanmaktadır: açık bir kültürel kimlik kaybı, bireyselleşme, aile ile sosyal bağların kopması ve "pozitivizmin etkisi". -gerçekte bu kopuş pozitif olarak kabul edilir-.

Bu dini canlanma aynı zamanda bir kuşak meselesidir. Bu Katolikliğin doğrusudur. Müslümanlar arasındaki bir doğrudur. Hatta çok sık olarak genç Protestanlar arasında da görülen bir durumdur. Gençler, anne ve babalarının dinlerinin bir uzantısı olarak değil, onların dini anlayışlarına karşı veya onun yanında dine dönmektedirler. Protestanlar İsa'nın şu sözlerine çok önem verirler: "Ailenizi ve arkadaşlarınızı bırakın, evinizi terk edin ve bana katılın." Dini canlanmanın ilişkilerin kesilmesi sonucu olması gerektiğini söyleyen bu görüş, elbette ki etrafta hep olmuştur. İncil'in sözleri başından beri hep var olmuştur ancak, tarihte devamlı olarak kutsal metinlerden farklı zamanlarda farklı paradigmlar çıkarılmıştır. Müslümanlar da aynı şeyi yapmaktadırlar: Kuran-ı Kerim her şeye cevap vermektedir ancak günümüzde bu dini coşkuyla eşleşen ayetler tercih edilmektedir.

Bu dini yeniden yapılanma, teolojik bir yapıdan ziyade bireysel ve nesle dayalı bir temelde bir dizi kodlar, normlar ve değerler olarak tasarlanan bir din içinde yapılmaktadır. Teologların horlandığı bir dönemde yaşamaktayız. Teologlar unutulup gitmişler: 1950'lerde ve 1960'larda Katolik ve Protestanlar arasında benzer şekilde ünlü teologların taraftarları vardı. Teolojik konular tartışılmaktaydı: Bu, Katolik çevrelerde bile artık bitmiş durumdadır. Tabii ki, meşhur teoloji fakültelerinde teoloji dernekleri hala vardır ancak

tüzel kişilik ve kuruluş olarak artık yokturlar. Günümüzde Vatikan'da bir Papalık mahkemesi var ancak dini bir ortodoksiyi yöneten teologlar yine yoktur. Bu durum bütün dinlerde de aynıdır. Aynı şey İslam'da da oluyor. Âlimler veya gerçeği söyleyen din bilginleri, meşruiyetlerini kaybettiler ancak vurgu, aynı zamanda normlar ve/veya değerler üzerinde olduğundan insanlar hala gerçeğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bir yandan köktenci radikal formlar ile diğer yandan liberal formlar arasındaki bütün fark, normlara veya değerlere daha fazla önem verip vermediğimize bağlı olacaktır. Bugün liberalizm ve köktencilik arasındaki fark da budur. Ama şimdi tanıklık ettiğimiz neo-köktencilik, çok değişken olabilen normun yeniden icat edilmiş formlarıdır: neo-köktenci bazı guruplar, kişi için giymesi bağlayıcı olan kıyafet tarzı gibi fiziksel normlar konusunda ısrar ederler. Bu, mevcut İslami başörtüsü meselesinin önemini açıklar.

Yani İslami örtünme meselesinin çağdaş bir konu olduğunu da söylemek ilginçtir. 30-40 yıl önce başörtüsü tartışması yoktu. Başörtüsünün yasaklanması konusunda Türkiye'de bazı tartışmalar oldu. Fakat Türkiye'de bile, ancak son 15 yıl içinde başörtüsü konusu kamuoyunda sert tartışmalara konu oldu. 1950'li yıllarda bu, kamuoyunda tartışma konusu değildi. Aniden, belirgin dini kimlik konusu, son derece önem kazanmış oldu. Günümüzde, görülür dini simge meselesi de, -tüm dini topluluklar, kendilerini az çok kapalı topluluklar olarak yeniden biçimlendirdiklerinden- bu şekildedir.

Şimdi Katolik örneğine geri dönelim: 30, 40 ya da 50 yıl öncesinde Fransa'da Protestan ya da Yahudi olmayan birisi Katolik olarak kabul ediliyordu. Katolik Kilisesi de devletle bir çatışması olsa dahi toplumun veya kültürün bir ifadesi olarak hayatini sürdürmüştür. Bu çok basit bir gerçekle yansıtılmıştır: Kilise müdavimi olmasa da, komüniyona katılmasa da herhangi biri, kilisede evlenebilirdi. Bugün, yeni din adamları sınıfı ile birlikte, bir cemaatin veya bir topluluğun üyesi olmadan kolay bir şekilde kilisede evlenemezsiniz. Bir topluluğa ait olduğunuzu kanıtlamak zorundasınız ya da din eğitimi dersleri vs. almak zorundasınız.

Günümüzün dini toplulukları, artık kültürlerin veya toplumların ifadesi değildirler. Söz konusu topluluklar, bireysellik ve gönüllülük temelinde ortaya çıkan yeniden yapılanmalardır. Bugün, tüm dinler, azınlığı temsil etseler bile azınlık olarak yaşamaktadırlar. Örneğin, Amerika'da Amerikalıların yüzde sekseni Tanrı'ya inandığını ve kiliseye gittiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, vaizler, Protestan, Katolik veya Müslüman olsun hepsi de aynı şeyi söylüyor: "Biz, ateist, materyalist, pornografik vs. bir toplumda yaşıyoruz." Öyle bir toplum ki bu insanların yüzde sekseni inandığını söylemektedir. Bu durumda, ya bir çelişki var ya da bu insanlar haklıdırlar.

Bence haklıdırlar. Doğrusu, inananlar toplumunda çoğunluğu temsil etseler bile toplumlar artık dindar değildirler. Toplumlar, kültürel temsiline, tüketim kalıplarının, normların, değerlerin, ekonominin ve düşünmeye değer bulduğumuz herhangi bir şeyin diğer formları üzerine inşa edilmiştir. Dini çoğunluğa sahip toplumlarda bile artık hiçbir dini kanıt yoktur.

Bu nedenle, “Din nedir” sorusu, günümüzde inananlar toplumunun problemi haline gelmiştir. Ancak bu inananlar toplumunun artık kültürel bir zemini kalmamakta ve gittikçe yerel bir zemine doğru kaymaktadır. Bu nedenle, sanal bir topluluğun yeniden yapılanma çabalarının ortasında bulunuyoruz. Bu, bazıları için daha kolaydır. Katolik Kilisesi, kurum olma, papaya sahip olma, küresel bir boyuta haiz olma ve uluslar üstü olma gibi büyük avantajları elinde bulundurmaktadır. Böylece, Katolik Kilisesi, bu küresel krizleri atlatabilir ancak bu şekilde pek çok kuruma sahip olamayan diğer dinler, hemen “norm ne diyor?” “dini meselelerde gerçeği kim söylüyor?” problemleriyle yüz yüze kalabilmektedirler. Bu durum, tartışmaya tamamen açık ancak nerdeyse her zaman köktencilerin lehine sonuçlanan bir tartışmaya yol açan bir paradoksu oluşturmaktadır. Neden? Çünkü onların normunun ne olduğuna dair net fikirleri bulunmaktadır.

İnternetteki fetva web sitelerine bakın: Hepsi İngilizcedir çünkü İngilizce küresel bir dildir. Fetva web siteleri Arapça olsaydı hiç kimse bunları okuyamazdı. Ayrıca, bu sitelerde sorular da sorabilirsiniz. Yine burada Müslüman dünyasının bir parçası olmayan bir dünyada izole olmuş ve genellikle de “şu meseleyi nasıl halledebilirim” gibi sorular soran ve bunlara yanıtlar veren –çoğu zaman bunlar köktenciler oluyor. Çünkü ancak onlar bu tür sorularla ilgilenmektedir- ve hukuki bir ilkenin de uygulanamayacağını çok iyi bilen genç Müslümanlar her zaman vardır: Onlar, dini hükümleri yerine getirmeyen kişileri ıslah etmek için cezalandıramayacağını biliyorlar. Bu yüzden köktenciler dahi, ahlak ve değerlere dayalı ve normların üzerinde, değerlerin üstünlüğünü esas alan bir söylem kullanma eğilimindedirler.

Bu, daha liberal bir İslam’a doğru gittiğimiz –ki imkân dâhilindedir- anlamına gelmemektedir. Daha ziyade bu, –en köktenci boyutlarında bile- dindarlık biçimlerinin, derinlikli bir şekilde modern, çağdaş ve bir yönüyle de diğer dinlerle mükemmel bir şekilde uyumlu olduğunu göstermektedir.

Hollanda’da Pim Fortuyn, İslam’ın etkinliği aleyhindeki bir kampanyaya öncülük etmeye karar verdiğinde Hıristiyanlık ve Avrupa’nın geleneksel değerlerini savunmaktan ziyade, tersine, cinsel özgürlük (eşcinsellerin savunulması) değerlerini savunmaktaydı. Hollanda Televizyonunda vaaz veren Faslı İmam, (eşcinselleri, belirli haklara sahip olan bir azınlık kabul etmekten ziyade, hasta ve tedaviye muhtaç kimseler olarak) gören Hıristi-

yan bir kişinin görüşü olabilecek muhafazakâr bir duruşu benimseyerek Pim Fortuyn'u şoke etti. Avrupa'da dindar Müslümanlar aile, cinsel özgürlük, eşcinsellik veya kürtaj gibi konularda muhafazakâr Hıristiyanların tarafını tutmaktadırlar. Burada bir değerler çatışması var. Ancak bu, Doğu ve Batı veya İslam ve Hıristiyanlık çatışması değildir. Tartışma, Avrupa'nın değerlerini ve kimliğini sorgulayan Avrupa'daki bir iç tartışmadır.

"Kendimizi ortak bir dindarlık matrisi içinde bulduğumuz"a dair iddia ettiğim şeylerin doğru olduğunu varsaysak dahi bu, hala İslami siyasi radikalizmi açıklamamaktadır. Üsâme bin Ladin, İslam'daki geleneksel siyasi şiddet söyleminden ziyade, daha çok Batı radikalizm geleneğinin mirası içerisindedir. Suudiler ve Yemenliler dışındaki –ki bunlar önemli istisnalardır– çağdaş aktivistler, Batılı bir bağlamda İslam'la yeniden tanıştırılmışlardır: Muhammet Atta, Zekeriya Musavi, Davudi, tüm bu insanlar, Mısır veya Fas'ta değil burada Batı'da aramızda Marsilya, Londra, Montreal'de "yeniden doğmuş Müslümanlar" haline gelmiştir. Hepsi de modern, Batılı eğitimden yararlanmışlardır. Suudilerin dışındaki hiç biri, dini bir Kuran okulundan gelmemiştir. Hepsi de kendi ailesiyle kavgalıydı. Hiçbirisini, ebeveynlerinin dini geleneklerini benimsememişti. Aralarında kesinlikle ortak bir eğilim var: Tutuklandıkları zaman, aileleri bir, iki veya üç yıldır onları görmediğini belirtmektedir. Bunlar Batı'da radikal görüşleri ne zaman benimsiyorlar, nerede cihada gidiyorlar?

Fransa'da ailesi Cezayir kökenli olan, Paris banliyölerinde "yeniden doğmuş Müslüman" haline gelen ve cihad etmeye karar veren bir genç Müslüman Fransız'ı ele alalım. Pek çok olanak olduğu için yapması gereken tek şeyin, Cezayir' gitmek olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak, Fransa'da radikalleşen ve Cezayir'de cihada giden Cezayir kökenli bir gencin örneğine rastlamak mümkün değildir. Nereye gidiyorlar? Bunlar Bosna'ya, Çeçenistan'a, Afganistan'a, Keşmir'e, New York'a ya da Batı'ya gidiyorlar. Hiç kimse menşe ülkesine geri dönmüyor. Bu da herhangi bir şekilde Orta Doğu'yu, Haçlılar tarafından saldırıya uğranabilecek ve kuşatma altına alınabilecek Müslüman kültürünün kalbi ve yerleştirilmiş bir Müslüman medeniyetinin kalbi olarak gördükleri anlamına gelmemektedir. Onlar Orta Doğu'lu olarak yaşamamakta, bilakis küresel bir dünyada yaşamaktadırlar.

Bunların çoğu, en azından yarısı, kimi zaman eşleriyle gitmeyi kabul eden ve bir aile hayatına sahip olduklarında modern bir aile yapısı içindeki çiftler gibi yaşayan Avrupa kökenli kadınlarla evlidir. Afganistan'da Komutan Mesut'u öldüren Katilin Eşi'nin Anıları henüz yayınlandı. Kadın, Belçikalı, ancak Tunus asıllıdır. Şuanda Brüksel'de bir mahkemede yargılanıyor. Kitabında nasıl evlendiğini, kocasıyla Afganistan'a nasıl gittiğini, mücahitler

ve Taliban arasında bir çift olarak nasıl yaşadıklarını anlatıyor. Aile yapıları bu nedenle tamamen moderndir. Yaşantılarında babaya ve dedeye itaati gerektiren ataerkil bir yapı yerine baba ve dedeyle bağların kopuk olduğu bir yapı vardı.

Son bir fenomen var ki o da din değiştirenlerdir. Yeni ortaya çıkan tüm radikal ağlarda giderek artan sayıda din değiştirenler vardır. Fransa'da son zamanlarda Bangladeşlilerden tutuklananların yaklaşık üçte biri, din değiştirenlerdendir. Müslüman ülkelerdeki bazı İslamcı terör eylemleri, görünüşe göre Batı'daki din değiştirenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Tunus'un Djerba kentinde Sinagoga yapılan terörist saldırı, Tunus asıllı fakat tüm aile hayatı Fransa'nın Lyon şehrinde geçen genç bir Tunuslu tarafından yapıldı. Fransız polisi yakın zamanda Slav-Polonya dillerine ait bir ad taşıyan, sonradan din değiştiren, polisin kendisini bu saldırının şüphelisi olarak gördüğü ve bin Ladin'le bağlantılı olduğunu düşündüğü bir Alman vatandaşı tutukladı. İngiliz uçağını infilak ettirmeye çalışan Richard Reid, José Padilla, Amerikan Talibanından John Walker Lindh gibi isimlerin tamamı, din değiştiren kişilerdir. Kısacası bu durum gittikçe artan bir olgudur.

Bu din değiştirmelerini çalışmamız gerekmektedir. Çünkü bunlar, çok sayıda insanı temsil etmedikleri halde, varlıkları çok belirgindir ve entelektüel bakış açısından da çok ilginçtir. Günümüzde Fransa'da temel olanaklardan yoksun çevrelerde din değiştirme fenomenini gözlemleyebiliriz. Ben bunu, "protest din değiştirmesi" olarak adlandırıyorum. Örneğin, fakirlik içerisindeki Fransız kökenli gençlik için Fransa'da köpek yaşantısı tabirini kullanmaktayız. Bununla sadece maddi fakirlik değil, daha ziyade hiçbir iş umudunun ve toplumsal ilerlemenin olmadığı, kimi zaman uyuşturucu ticareti, araba hırsızlığı ve bir parazit gibi yer altı ekonomisinin ve suçluluğun küçük dünyasında yaşamak vb. gibi ahlaki ve psikolojik bir sefalet kastedilmektedir. Kişi din değiştirip yerel aktivist bir İslamcı gruba katılmaktadır. Bu grup, genellikle arkadaşları, tanıdıkları, komşuları, aynı apartmandaki kişilerden oluşmakta ve bu çevreye de grup aktif bir şekilde sistemle savaştığından dolayı katılım göstermektedir.

Günümüzde Avrupa'da aşırı sol, sosyal dışlanma bölgelerini terk etmiştir. Bu bir gerçektir. Şiddetin ve radikal aşırı solun kaybolmasına sevinmek için iyi bir nedenimiz var, ancak bunun, çoğu kuşak çatışmasına dayalı belirli bir isyanı frenleme ve kontrol altına alma gibi bir fonksiyonu da vardı. Ama bu bitmiş oldu: 30 yaşlarındaki birisi, Fransa'da proleter sola, Maoistlere ya da *Action Directe*; İtalya'da *Brigate Rosse'a*; Almanya'da *Rote Armee Fraktion'a* katılırdı. Bu genç kişi, sistemle savaşmak istediğinde veya şiddet kullanmak istediğinde artık sol kanat hareketlerine katılma fırsatı kalma-

makta, onun sadece bir rol modeli durmaktadır: Bin Ladin, yerel İslamcı ağlar ve onun arkadaşları. Onlar ne yaparlar? Büyük olasılıkla özgürlük savaşçısı hareketlerine benzer sol radikallerin 1960'larda yaptıklarının aynısını yaparlar. Onlar Filistin solu ile Kalaşnikof kullanmayı öğrenmek için Bekaa vadisine gitti ve onlarla uçakları kaçırdı. Günümüzde ise kalaşnikofun nasıl kullanıldığını öğrenmek için "Binladinciler"le Afganistan'a giderler. Yine nasıl uçak kaçırıldığını öğrenirler. Bu arada becerileri büyük ölçüde gelişmiştir. Bu nedenle bizler bir tür mitsel, mesîhî, ulusötesi kurtuluş hareketlerine yönelik bir araştırmaya tanıklık ediyoruz. Bunların tamamı, tahakkümün ve kapitalizmin modern biçimi olarak algılanan aynı düşmanı - Amerikan emperyalizmini- hedeflemektedir.

Bin Ladin'in mücadeleleri, tarihin bir parçasını ve Orta Doğu'dan çok daha sıkı bir şekilde Batılı bir ana yapıyı (matrix) oluşturmaktadır. Bin Ladin'in insanları Mısır'da, Suriye'de, Lübnan'da veya Irak'ta yaşamamaktadır. Onları bulmak için 200 bin asker ile gittik ancak onları bulamadık. Onlar Cezayir'de bile değildiler. Onlar burada aramızdadırlar. Çünkü onlar tarihimizin bir ürünü değil; tüm tarihlerin bir birleşimi ve küreselleşmenin bir ürünüdürler.